

ROSSICH, Albert / VALSALOBRE, Pep (2006): *Poesia catalana del barroc. Antologia*. Bellcaire d'Empordà: Vitella, 404 p. (Philologica: Sèrie Textos, 1).

Tradicionalment el segle XVII havia estat analitzat des d'una perspectiva il·lustrada i per mitjà d'unes eines interpretatives d'arrel neoclàssica, i fins ben avançat el segle XX, quan s'inicia el procés de la seva recuperació, el Barroc ha continuat veient-se com una simple deformació dels paràmetres clàssics, i la seva literatura, com un exercici artístic decadent, d'estil afectat, comprensió obscura i intel·lectualment irrellevant. A finals del 2006, moment en què es publica aquesta *Poesia catalana del barroc. Antologia*, a les universitats catalanes els textos literaris barrocs s'estudien ja des del punt de vista pertinent, és a dir, tenint en compte el sistema epistemològic i els conceptes estètics establerts pels propis autors i teòrics del XVII. Tot i així, no és d'estranyar que el llibre curat per Rossich i Valsalobre es presenti, també, en termes de denúncia, perquè encara avui s'utilitzen amb valor científic un seguit de tòpics i una terminologia inadequada que impedeixen, com es diu a la introducció (p. 13), «valorar amb justícia tota aquesta riquesa patrimonial».

La selecció dels antòlegs, fixada amb finalitats divulgatives, posa a l'abast del lector menys familiaritzat una mostra clarament representativa de la poesia culta del Barroc català, des de la primera dècada del segle XVII fins al 1714. Es tracta de més d'un centenar de composicions de gran varietat temàtica i formal, ordenades cronològicament i agrupades per autor, per tipologia formal (dins de cada autor) i per temàtica (dins de cada tipologia formal), una estudiada disposició que permet afrontar la lectura per vies ben diferents, però que en conjunt corrobora una única tradició literària. Així, ens tro-

bem davant d'un discurs coherent que no deforma ni tampoc trenca bruscament amb el llegat clàssic –l'anticlassicisme barroc és un dels tòpics més repetits–, sinó que se'n distancia segons el pensament de l'època. Tal i com exemplifiquen els extensos poemes d'Antoni Massanés (p. 108-119) i Joan Terré (p. 140-151), fins ara inèdits, l'home barroc ja no creu en les certeses del Renaixement: ha deixat de tenir un paper central en la societat del seu temps per situar-se als marges del món i deixar-se governar per la fortuna. Des d'aquesta posició escèptica, intentarà desemascarar una realitat que considera enganyosa per tal d'accedir al coneixement, procés que condueix de manera inevitable al desengany: «Mira aquell vell», adverteix Massanés (p. 113), «que ab lo mirall consulta / la tinta del cabell, la dent prestada, / i el profit de tants anys que li'n resulta / és l'engany de la vida mal gastada». D'acord amb aquesta visió del món desenganyada, els creadors expressaran amb resignació les seves últimes certeses, la presència anticipada d'una mort consubstancial a l'ésser humà i un pas del temps inalterable, dues veritats reduïbles a les imatges que precisament formen el títol del sonet de Francesc Fontanella (p. 224-269) *A una calavera i rellotge de pols* (p. 230): «Defunt retrato de mortal flaquesa», escriu referint-se a la calavera, «en què lo temps acaba humanes glòries, / de poc temps anticipa la pintura; / mes trobaràs la vida en la tristesa, / si guardes en lo cor estes memòries / com portes en lo cor esta figura».

Les autoritats teòriques del XVII van formular una renovació estètica del classicisme interpretant agosaradament els conceptes clàssics i concedint un grau de rellevància màxim al concepte de meravella, no pas de manera gratuïta, com s'ha dit moltes vegades, sinó per potenciar un ús de les figures retòriques (hipèrbatons, reticències, antítesis violentes, perífrasis) destinat a sorprendre el lector i, en conseqüència, a comunicar els continguts d'una manera més efectiva. El motiu principal, desfer-se de «determinades temàtiques i metàfores estereotipades» (p. 14) d'origen petrarquista, vigents en les obres del Renaixement però ja sense poder connotatiu per als autors del Barroc. Aquesta voluntat de superació de la poètica renaixentista, que també es concreta teòricament en conceptes com la novetat, l'enginy o la fusió de gèneres, és especialment visible en la poesia amorosa i en les creacions de caràcter metaliterari, dues temàtiques que ocupen un gruix considerable en la tria de Rossich i Valsalobre. El tema amorós i el metaliterari conflueixen sovint en les creacions barroques, com en el cas del poema de Francesc Vicent Garcia (p. 39-107) *Refereix son amor, satirisant als poetes* (p. 102-104), en el qual el jo poètic rebutja un amor idealitzat reclamant l'atenció d'una dona palpable («d'una massa», diu ell (p. 103), «tala com Déu l'ha criada») i al mateix temps desactiva burlescament unes metàfores desgastades que no haurien suposat cap novetat per al lector de l'època: «sos cabells són sos cabells, / i no són gens or d'Aràbia, / que, a ser-ho, jo crec que algú / l'hauria descabellada; [...] les mans no són de marfil, / d'alabastre ni de plata, / que les olles i los plats, / cert, no hi guanyarien massa». Com en aquest poema, els autors traslladaran sovint al terreny quotidià uns esdeveniments amorosos que fins ara tenien lloc en atmosferes idíl·liques. És el mateix que passa en el famós *A una hermosa dama de cabell negre, que es pentinava en un terrat amb una pinta de marfil* (p. 41), també de Vicent Garcia, que paradoxalment col·loca una dama anomenada Flora en un ambient urbà, un poema que és un bon exemple de com les figures retòriques –l'hipèrbaton i les antítesis, en aquest cas– es posen al servei de la novetat i la meravella.

La tendència a marcar distància envers la tradició idealitzant, en ocasions, es traduirà de manera encara més explícita, fins i tot a través de veritables declaracions estilístiques (p. 299): «No més comparacions! Vaja tot fora: / alabastre, coral i perles fines». I és ben lògic que, impulsats per versos com aquests, els creadors s'aturessin també a descriure amb fascinació la lletgesa, l'escatologia o les escenes d'alt contingut eròtic, unes temàtiques decididament oposades a l'idealisme amorós i als paratges bucòlics precedents. L'antologia recull una notable quantitat de creacions d'aquest tipus, com per exemple el paradigmàtic *A una monja verolosa* (p. 48), l'anònim *Pintura d'una fea* (p. 302) o el llarguíssim *Tractat del pet* (p. 322-336), a través del qual Francesc Mulet enumera els incabables avantatges del «rotar per lo traser» (p. 322). D'una manera semblant, aquesta evolució estètica, que naturalment comporta una mirada desmitificada cap a l'antiguitat clàssica, portarà els autors a tractar amb freqüència la fauna mitològica burlesca, un gènere característic del període que ens presenta uns personatges (com el «senyor» [p. 95] Apol·lo o la «xica» [p. 97] Dafne) rebaixats a la vida quotidiana per mitjà d'enginyosos processos de ridiculització. Ho notem, per exemple, en *A Apol·lo quan seguia Daf-*

ne (p. 45) de Vicent Garcia o en l'anònima *Faula de Vulcano, Venus i Marte* (p. 132-139). En el segon d'aquests poemes Vulcà és tractat com un «pobre menestral» (p. 134) incapaç d'advertir «que lo rumbo de la xica [Venus] / no era propòsit per ell» (p. 133), motiu que l'ha dut a fer un mal casament –el desengany matrimonial és un altre assumpte recurrent–, del qual no sap ni treure'n un profit econòmic.

Però aquest tractament de les temàtiques clàssiques no s'expressarà només amb el conreu de les faules mitològiques burlesques, la metaliteratura o les apassionades descripcions de la lletgesa i l'esca-tologia. Els autors, conscients de la realitat enganyosa que els envolta, també forçaran el seu enginy –el concepte s'acosta a l'agudesca, la subtilesa– per reflectir formalment el món de les aparences, ja que la veritat es troba dins de l'aparença. Així, faran servir una llarga llista de recursos formals per donar més brillantor a la llengua literària, un seguit d'artificis com ara l'acumulació de figures retòriques, els jocs de paraules, els laberints, els emblemes o la incorporació d'uns castellanismes (*porfia, bissarra, hetxi-sos, ditxa, lisongera*) que en les etapes posteriors al XVII han estat qualificats d'atacs contra la puresa de la llengua, però que han de ser valorats, com ho van ser a l'època, per la seva sonoritat poètica. El lector de *Poesia catalana del barroc. Antologia* trobarà una gran quantitat d'exemples que potencien l'engany a través de l'enginy, majoritàriament en detalls significatius com l'ús de les antítesis, els jocs de paraules o els dobles sentits, però també en composicions senceres, com la *Sestina* [...] *castellana i catalana juntament* atribuïda a Oròsia d'Agullana (p. 156-157) o el sonet de Llorenç Matheu i Sanz *A una mujer profana y tirana en el pedir* (p. 201), elaborat exclusivament amb monosíl·labs. Els autors, per tant, formalment hauran d'escollir entre les formes ampulloses de l'engany o l'expressió més directa del desengany, dues opcions estilístiques que habitualment, però, i d'acord amb la mixtura barroca, quedaran fusionades en una mateixa composició.

Tots aquests aspectes es troben ben representats en els gairebé set mil versos de l'antologia ressenyada, que compta també amb el mèrit de ser el primer recull destinat exclusivament a la poesia del Barroc català, fins ara distribuïda en antologies que abastaven un període cronològic més ampli (Castellet-Molas, 1979; Grilli, 1998) o se centraven només en un tema (Rossich, *Poesia eròtica i pornogràfica catalana del segle XVII*, 1985) o en les figures canòniques de Francesc Vicent Garcia (Grilli, 1979; Rossich, 1985) i Francesc Fontanella (Miró, 1998). L'antologia de Rossich i Valsalobre proposa, a més, un seguit de noves atribucions en poemes com *A les llàgrimes de Fontano en la mort de Nise* (p. 270), tradicionalment atribuït a Fontanella, tot i que els antòlegs l'adjudiquen a Francesc Granollachs, i sobretot en el considerable grup de poemes de Francesc Garcia que passarien a ser anònims. Els textos, regularitzats segons la normativa actual i fixats d'acord amb els criteris d'edició que s'especifiquen al pròleg (p. 25-36), ofereixen al lector actual una panoràmica del Barroc català molt completa, amb textos d'autors canònics (Garcia, Blanch, Fontanella, Romaguera) i composicions que es publiquen per primer cop. Aquesta panoràmica, però, arriba només fins al 1714, un tall històric –no estètic ni epistemològic– que acaba amb Joan Bonaventura de Gualbes i no inclou poetes tan barrocs com Agustí Eura. Sigui com sigui, *Poesia catalana del barroc. Antologia*, amb els suports didàctics d'un pròleg precís (p. 13-36), una breu síntesi de cada poema i una cenyida anotació a peu de pàgina, permet valorar amb comoditat uns poemes que reforcen la unitat de la tradició literària del segle XVII, sobre la qual, com dèiem al començament, han pesat més els prejudicis del pensament il·lustrat que no pas les lectures objectives.